

Educar famílies. Les associacions de mares i pares. Característiques, objectius i dificultats

Lola Abelló Planas*

lola.abello@telefonica.net

Resum

En aquest estudi es planteja una anàlisi històrica del procés de construcció del teixit associatiu de les famílies a partir de les lleis d'educació que s'han anat succeint des del 1970.

Els canvis han promogut noves oportunitats, que es van mostrant així com els reptes en la participació en el procés educatiu per part de les famílies. Entre els objectius principals que es van proposant hi ha la major implicació de les famílies en el procés educatiu, la participació en el centre i la possibilitat de potenciar l'associacionisme entre les famílies.

S'hi mostra el procés de com han anat emergint les confederacions i les federacions i els objectius que han tingut així com la implementació en els diferents territoris.

S'hi mostren les dificultats de participar en les AMPA i les que emergeixen en les relacions entre les famílies i l'escola, i com han incidit les variables socioculturals en aquesta dinàmica.

Paraules clau: participació, família, escola, AMPA, federació, compromís, educació, democràcia, diversitat, voluntariat, immigrants, professorat, renovació, política educativa.

Resumen. *Educar familias. Las asociaciones de madres y padres. Características, objetivos y dificultades*

En este estudio se plantea un análisis histórico del proceso de construcción del tejido asociativo de las familias a partir de las leyes de educación que se han ido sucediendo desde el año 1970.

Los cambios han promovido nuevas oportunidades que se van mostrando, así como los retos en la participación en el proceso educativo por parte de las familias. Entre los objetivos principales que se van proponiendo hay la mayor implicación de las familias en el proceso educativo, la participación en el centro y la posibilidad de potenciar el asociacionismo entre las familias.

Se muestra el proceso de cómo han ido emergiendo las confederaciones y las federaciones, así como los objetivos que han tenido y cómo ha sido su implementación en los diferentes territorios.

* Expresidenta de la Federació d'AMPA de Catalunya (FAPAC) i de la Confederació Espanyola d'Associacions de Pares i Mares d'Alumnes (CEAPA). Membre de l'Observatori de la Infància i la Família de la Generalitat de Catalunya.

Se muestran las dificultades de participar en las AMPA y las que emergen en las relaciones entre las familias y la escuela, y cómo han incidido las variables socioculturales en esta dinámica.

Palabras clave: participación, familia, escuela, AMPA, federación, compromiso, educación, democracia, diversidad, voluntariedad, inmigrantes, profesorado, renovación, política educativa.

Abstract. *Educating families. Mother and father associations. Characteristics, objectives and difficulties*

A historical analysis is made of the process of constructing the associative network of families on the basis of the education laws that have been issued since 1970.

The changes have promoted new opportunities that are revealed along with the challenges for the participation of families in the education process. The main objectives being proposed include the greater implication of families in the education process, participation in the centre and fostering the possibility for families to form associations.

It reveals how Confederations and Federations have emerged and the objectives they have set as well as their implementation in different territories.

It also reveals the difficulties for participating in Pupil's Mothers and Fathers Associations (PMFA) and those that are emerging in relationships between families and schools and also how socio-cultural variables have affected this dynamic.

Keywords: participation, family, school, PMFA, federation, commitment, education, democracy, diversity, voluntary work, immigrants, teachers, renovation, education policy.

Sumari

1. Les relacions família-escola	Conclusions
2. Les associacions de mares i pares d'alumnes avui	Bibliografia
3. Qui participa a les AMPA?	Ressenyes del marc legal
4. El valor de l'educació a les famílies	

Les associacions de mares i pares d'alumnes (AMPA) que, quan s'agrupen en federacions o confederacions, formen el moviment ciutadà més gran i plural, han mantingut un creixement constant i notable en tot l'Estat espanyol des dels anys setanta. L'objectiu prioritari continua sent el mateix als nostres dies: *la millora de l'educació que reben els nostres fills i filles a través, entre altres coses, de la nostra implicació en els centres educatius*. La CEAPA actualment està formada per 45 federacions i confederacions que apleguen prop de 12.000 AMPA, mentre que a finals dels anys setanta, quan es va constituir, primer en coordinadora de federacions (1978), i un any més tard en Confederació (23 de setembre de 1979), només la formaven 6 federacions, tot i que a la primera assem-

blea (6 d'octubre del mateix any) ja la formen 16 federacions. Des de llavors que no ha parat de créixer el moviment de mares i pares.

Si fem una mica d'història, ens adonarem que el seu naixement coincideix amb el final del franquisme i el principi de la democràcia, amb la Llei general d'educació (Llei general 14/1970, de 4 d'agost, d'educació i finançament de la reforma educativa), impulsada per José Luis Villar Palasí, ministre d'Educació espanyol des de 1969, que estableix, en un to paternalista, els deures i els drets de les famílies.

Les dues grans novetats eren: desenvolupar *programes d'educació familiar* per donar als pares i tutors coneixements i orientacions tècnics relacionats amb la seva missió educadora i de cooperació amb l'acció dels centres docents. I el compromís *d'estimular la constitució d'associacions de pares d'alumnes als centres escolars*, poblacions, comarques i províncies per constituir els canals per a la seva participació en la funció educativa.

La Llei orgànica 8/1985, de 3 de juliol, reguladora del dret a l'educació (LODE), ja en la democràcia, és la norma sobre la qual es construeix la participació dels pares i mares d'alumnes —que passen a ser considerats actors en el procés educatiu per escollir, per exemple, la formació religiosa que volen per als seus fills i filles—, i on s'estableixen els òrgans de govern dels centres sostinguts amb diner públic, tant públics com concertats, i la formació i les atribucions dels consells escolars de centre, un tema que encara actualment no està ben resolt, ja que la majoria de pares i mares que hi participen se senten comparses i no estan ben definides les funcions. Aquesta és una assignatura pendent que tenim la comunitat educativa: dotar de contingut el Consell Escolar de Centre.

Però, de fet, és el Reial Decret 1533/1986, d'11 de juliol, el que regula les associacions de pares d'alumnes (APA), que desenvolupa l'article 5 de la LODE.

Els articles 1r, 2n i 3r defineixen el que es consideren associacions de pares d'alumnes i qui pot ser-ne membre.

Però és l'article 5è el que estableix les finalitats de les associacions:

- Assistir a pares i tutors en tot allò que afecti l'educació dels fills.
- Col·laborar en les activitats educatives dels centres.
- Promoure la participació dels pares i mares dels alumnes en la gestió del centre.
- Facilitar la representació i la participació dels pares i mares d'alumnes als consells escolars, tant dels centres públics com dels concertats i altres òrgans col·legiats.

L'article 11 preveu la possibilitat de promoure federacions i confederacions.

Com podem veure, entre la Llei General d'Educació, la Llei Orgànica del Dret a l'Educació i el Decret 1533/1986 s'estableixen les bases del que serà la participació dels pares i mares a l'escola i concretament de les seves associacions.

Per tant, als anys vuitanta i primers dels noranta, les AMPA es multipliquen, ja que cada centre públic i molts dels concertats es constitueix l'associació de pares i mares, s'agrupen en federacions provincials i més tard en confederacions

autonòmiques, i es crea la confederació a nivell estatal. Tot això coincideix amb una efervescència del principi de la democràcia amb una nova llei, Llei orgànica 1/1990, de 3 d'octubre de 1990, d'ordenació general del sistema educatiu (LOGSE), possiblement una llei més avançada a la societat en què s'ha d'aplicar. Al preàmbul ja s'anuncien els valors que fan possible la vida en societat. O sigui, que és el primer senyal que l'educació es veu com una problemàtica en aquest món que es va estenen cap a Europa i cap a la globalitat.

[...] en la educación se transmiten y ejercitan los valores que hacen posible la vida en sociedad, singularmente el respeto a todos los derechos y libertades fundamentales, se adquieren los hábitos de convivencia democrática y de respeto mutuo, se prepara para la participación responsable en las distintas actividades e instancias sociales. la madurez de las sociedades se deriva, en muy buena medida, de su capacidad para integrar, a partir de la educación y con el concurso de la misma, las dimensiones individual y comunitaria. (Ley Orgánica 1/1990, de 3 de octubre, de Ordenación General del Sistema Educativo [vigente hasta el 24 de mayo de 2006].)

La LOGSE és una llei ambiciosa, amb una capacitat de preveure les necessitats futures de l'educació, que aposta per ampliar l'escolaritat, els canvis tècnics i una filosofia nova; però per a la participació dels pares i mares no aporta gaires canvis significatius.

A mitjans dels noranta s'aprova la Llei orgànica 9/1995, de 20 de novembre de la participació, l'avaluació i el govern dels centres docents (LOPEG), que insisteix en la importància de la participació de les famílies, especialment la participació en el funcionament dels centres a través de les associacions. Al títol I de la Llei ja es parla de la participació en activitats complementàries i extraescolars i dels consells escolars d'àmbit intermedi i l'autonomia de gestió dels centres escolars públics.

Però és en l'article 3, Participació en les activitats escolars i complementàries, on s'obre la porta a la idea que les associacions de pares i mares passin a gestionar serveis a l'escola com la del menjador i les activitats extraescolars; tot i que queda molt diluït el seu paper reivindicatiu. Tot i que aquesta llei intenta potenciar l'associacionisme de mares i pares amb més membres de l'associació més representativa del centre al seu Consell Escolar, no va ser suficient per apaivagar la desmotivació que ja es començava a notar en aquest sector.

Tot això coincideix amb l'arribada de la immigració, que trenca amb totes les previsions respecte a les necessitats educatives amb una terrible pressió sobre el sistema educatiu i també sobre les AMPA i tornen a ser vigents els oblidats objectius de qualitat, gratuïtat i laïcitat. Un altre factor, que és la diversitat, s'instal·la a l'aula i la percepció de les famílies autòctones és que baixa la qualitat de l'ensenyament. En les escoles públiques és on es concentren la majoria de les famílies novvingudes, moltes d'elles víctimes d'una precarietat que fa replantejar novament el principi de gratuïtat. El concepte de multiculturalitat o interculturalitat comença a tenir sentit, sobretot per buscar valors universals que uneixin els alumnes de diferents cultures i religions: l'escola pública

ha de ser laica, gratuïta per a tothom i hem de vetllar per la qualitat amb nivells de diversitat creixent.

Aquesta nova situació aporta reptes nous per a les AMPA: incorporar les famílies i, especialment, les d'origen immigrant; actuar de corretja de transmissió entre l'entorn i el centre per atansar la diversitat de famílies a l'escola a través de les AMPA.

Des que la legislació obre la porta a la creació de les associacions s'han anat desenvolupant diverses organitzacions. A nivell estatal trobem, amb representació al Consell Escolar de l'Estat:

- La Confederació Catòlica Nacional de Pares de Família i Pares d'Alumnes (CONCAPA). Neix al 1929, amb l'objectiu de promoure els interessos de la família i aconseguir que els seus fills rebin, en la vida escolar, una formació d'acord amb les seves pròpies creences i conviccions. Actualment té 51 federacions provincials, que integren a les associacions de pares d'alumnes de les escoles. Té cinc representants.
- La Confederació Espanyola d'Associacions de Pares i Mares d'Alumnes (CEAPA): és una entitat social, no confessional, progressista i independent, integrada per 45 federacions i confederacions que agrupa unes 12.000 AMPA. Els objectius són aconseguir una escola pública de qualitat, democratitzar l'ensenyament i millorar les condicions de la infància. Té set representants.

El mapa actual del moviment associatiu a Catalunya té molts més matisos, que es reflecteixen en cinc associacions diferents, amb representativitat al Consell Escolar de Catalunya:

- La Federació d'Associacions de Pares i Mares d'Escoles Lliures de Catalunya (FAPEL). Agrupa diferents AMPA d'escoles promogudes per la iniciativa social i altres tipus d'associacions que tenen les mateixes finalitats. Una de les seves característiques és la possibilitat de tenir associats en centres educatius on no hi ha una AMPA constituïda. Les seves finalitats més destacades són treballar perquè els pares puguin escollir escola i la llibertat d'ensenyament i mantenir una relació constant amb organitzacions europees internacionals.
- La Federació d'Associacions de Pares d'Alumnes d'Ensenyament Secundari de Catalunya (FAPAES). Està formada per associacions que tenen com a única finalitat *L'aprenentatge d'ensenyar-educar*. Els objectius més rellevants, entre d'altres, són: millorar la qualitat de l'educació a Catalunya; defensar l'ensenyament públic; millorar el compromís, participació i treball dels pares i la participació de totes les ideologies per a una total independència funcional.
- La Federació d'Associacions de Pares d'Alumnes de Catalunya (FAPAC). Va néixer al 1975 i va ser legalitzada al 1978. Els seus objectius continuen sent els mateixos del principi: escola pública, gratuïta i de qualitat per a tothom, estabilitat del professorat, escola catalana i participativa. Actualment amb 1.904 AMPA, aplega la majoria de les associacions de pares i

mares de les escoles públiques de Catalunya. La seva funció és ser l'òrgan de relació i de coordinació entre les associacions que la integren.

- La Confederació d'Associacions Cristianes de Pares d'Alumnes de Catalunya (CACPAC). Neix al 1977, quan el cardenal Jubany crea el Consell de l'Escola Cristiana de Catalunya. Aplega unes 434 escoles, amb uns 264.000 alumnes, en les diferents etapes i nivells educatius. A l'any 2004 canvia la seva personalitat jurídica, amb el naixement de la Fundació Escola Cristiana de Catalunya. El patronat d'aquesta fundació està presidit per l'arquebisbe de Barcelona.
- La Federació Catalana d'Associacions de Pares d'Alumnes d'Educació Especial (FECAPAEE). És la federació que representa els pares i mares dels alumnes d'educació especial.

La diversitat d'agrupacions d'AMPA respon al fet de pertànyer a un tipus d'escola o a un altre, ja sigui l'escola pública, la concertada religiosa, l'escola privada confessional o laica, o pel tipus de necessitats específiques dels seus alumnes, com la FECAPAEE. De totes maneres, cal remarcar el fet que FAPAC i FAPAES pertanyen a l'escola pública; però en el moment de la seva creació, FAPAES era només de secundària i FAPAC de primària. Amb el temps han anat evolucionant i ara FAPAC aplega pares i mares d'alumnes d'escola bressol, primària, secundària i d'altres, fet que la constitueix avui en dia en la federació més nombrosa de l'Estat espanyol.

La societat, actualment sotmesa a canvis ràpids i constants, amb un gran ventall de models familiars i immersa en la societat de la informació i la comunicació, demanda una gran implicació de les famílies en l'educació dels seus fills i filles i en el centre escolar, diferent de l'actual, i la creació d'un diàleg col·lectiu entre escoles i famílies.

L'objectiu de les AMPA és planificar activitats que permetin consolidar el moviment de mares i pares amb la finalitat d'aconseguir la qualitat de l'ensenyament a partir de la implicació en el projecte educatiu de centre i de la gestió conjunta d'algunes activitats.

Les funcions es concreten de manera diferent, segons el centre i el seu projecte educatiu; però entre les seves funcions hi ha:

- Promoure la participació de pares i mares en la gestió del centre, amb l'elecció de delegats de classe que permeten una participació més directa a les famílies.
- Programar i portar a terme activitats pròpies de l'associació, per a alumnes i per a pares i mares, organitzant serveis com l'adquisició col·lectiva i la distribució de material escolar com llibres de text, la gestió del menjador i les activitats extraescolars.
- Implicar-se en les activitats educatives a través del Consell Escolar del Centre i de les comissions que s'estableixen, cooperant amb els mestres i la direcció.

Els centres ja no són una illa, necessiten i han d'interaccionar amb l'entorn més proper per complir les diverses funcions que la societat els demanda. En aquest punt, les associacions de mares i pares d'alumnes adquireixen un

nou rol en la comunitat educativa: una funció social per ajudar, amb la seva dinàmica de superar algunes dificultats de relació entre el centre i les famílies. *Un objectiu que va esdevenint prioritari és afavorir la comunicació per poder millorar la relació entre les famílies (cada vegada més diferents) i l'escola (que tampoc no respon a un únic patró).*

1. Les relacions família-escola

Garreta (2008) ens adverteix que l'escolarització universal és una invenció relativament recent. Vam necessitar una Constitució que reconegués aquest dret universal a l'educació, especificat en l'article 27. Anteriorment, durant el franquisme, l'ensenyament quedava reservat a certes classes socials i lligat a l'afecció al règim i a l'església catòlica, un punt que no hem sabut resoldre en tots aquests anys de democràcia. Recordem que fins la LOGSE no s'estableix l'escolarització fins als setze anys. Per tant, el desenvolupament dels sistemes educatius que la fan possible i la promoció de la implicació de les famílies en els centres educatius ho és encara més; fins i tot, aquesta última no sempre s'ha considerat necessària i, quan ho és, es fa amb certes reticències. D'aquí que es consideri una qüestió encara pendent. Actualment, es creu necessari establir un compromís entre família i escola per reconduir aquesta situació. Les relacions entre escola i comunitat són vistes com un factor de gran importància en l'educació dels alumnes.

Repassarem una mica el que s'ha dit sobre el tema darrerament:

- Segons San Fabián (1994), les relacions entre família i escola permeten aproximar la cultura escolar i la familiar, per millorar la necessària col·laboració entre pares i mares i mestres i professors, i d'aquesta manera legitimar la tasca dels docents.
- Mayordomo (1999) ens exposa diferents raons per participar en l'ensenyament:
 - Necessitat d'incrementar i definir la democratització de la vida col·lectiva i aprofundir-hi.
 - Necessitat de contribuir a l'aprenentatge democràtic i a l'adquisició d'un sentit de comunitat.
 - Necessitat de potenciar la identificació i el compromís en els objectius educatius.
 - Necessitat de contribuir a millorar la creativitat i l'esperit crític de les persones.
 - Necessitat de controlar l'ús dels recursos educatius, especialment els finançats amb fons públics, etc.

També per a Epstein (2001), la col·laboració entre la família, l'escola i la comunitat és la clau per millorar l'educació dels alumnes.

Seguint la síntesi del treball d'Epstein, Bolívar (2006) identifica sis tipus d'implicació entre família i comunitat, importants per a la millora de la relació i l'aprenentatge dels alumnes.

- *Exercir com a pares i mares*: ajudar a totes les famílies a establir un entorn a la llar que doni suport als infants com a alumnes i ajudi les escoles a comprendre les famílies.
- *Comunicació*: dissenyar i realitzar formes efectives de doble comunicació (família-escola) sobre els aprenentatges de l'escola i el progrés dels alumnes.
- *Voluntariat*: els pares i mares són benvinguts a l'escola per organitzar el suport a l'aula, el centre i les activitats dels alumnes.
- *Aprenentatge a casa*: lliurar informació, suggeriments i oportunitats a les famílies per ajudar els seus fills i filles a casa, en el treball escolar.
- *Presa de decisions*: participació dels pares i mares en els òrgans de l'escola.
- *Col·laborar amb la comunitat*: identificar i integrar recursos i serveis de la comunitat per donar suport a les escoles, als alumnes i a les seves famílies, així com aquests a la comunitat.

Resumint, sembla dominar la idea que l'educació comença a la família i es prolonga a l'escola, amb la col·laboració de la comunitat. Una bona educació exigeix el coneixement del medi en què viuen els alumnes i la representació d'aquests en la vida escolar.

Dificultats

Una de les més grans és la diferència entre els pares i mares reals i el «model» de pares que es vol i es construeix des de la mateixa escola. Això comporta, especialment en contextos menys afavorits, una visió de la família i dels pares i mares en termes de dèficit, d'inadequació i poc interès per l'escola, fundada en imatges estereotipades del fracàs escolar. A partir d'aquests estereotips es construeixen les exigències que es fan als pares i mares, amb la convicció que l'escola no pot fer res si la família no assumeix les «seves responsabilitats».

També hi ha pares que el que esperen de l'escola no es correspon amb el que se'ls demana i espera. En aquest cas, hi ha incomprensió del que és el centre docent (funcionament, estructura, objectius, etc.), es va reduint la comunicació amb el professorat i com a conseqüència la incapacitat d'ajudar els seus fills i filles.

Un treball recent de Jaeggi, Osiek i Favre (2003) analitza com s'estableixen les relacions entre les famílies i l'escola en contextos populars. La investigació ha confirmat que les actituds dels pares i mares no depenen solament de l'origen social i cultural, sinó que és molt important la relació que estableixen amb la institució escolar i amb la cultura de l'escolar, les expectatives que dipositen i el sentit que li donen.

Això ens fa pensar que el primer contacte de les famílies amb l'escola té una importància crucial per a la seva implicació en l'educació i la participació en el centre, ja sigui en els canals regulats com el Consell Escolar del Centre o amb l'AMPA, o d'una manera més informal i intermitent, moltes vegades a petició dels tutors i tutores, sempre que els docents tinguin la mateixa defini-

ció de participació a l'escola que les famílies. Si no la tenen, moltes vegades és perquè hi ha escoles que confonen informar amb comunicar, o sigui que creuen que donar molta informació a les famílies és suficient, mentre que comunicar és una altra cosa: triar un llenguatge adequat perquè els pares i mares assimilin i utilitzin les informacions, adaptar els horaris de reunions al sistema laboral, provocar situacions de relació amb altres famílies del centre, amb la finalitat que es coneguin. En aquest sentit, les AMPA poden fer un gran servei establint una xarxa de relacions entre famílies, amb un sentit compensatori de suport i serveis a l'entorn. Podríem posar aquí com a exemple els plans d'entorn que s'estan impulsant a Catalunya.

Tot i així encara hi ha una imatge, entre el professorat, que distorsiona la relació que seria desitjable mantenir amb les famílies: la creença que determinades famílies es despreocupen de l'escolarització dels seus fills i filles, són ignorants o no tenen els coneixements necessaris, per la seva situació social i cultural. Aquests prejudicis van creant un clima de desconfiança que no ajuda a la participació dels pares i mares al centre.

En la recerca que va portar a terme Jordi Garreta a petició de la CEAPA (2008), en els grups de discussió es reiteraven les percepcions per part de membres de l'AMPA del problema que tenen, a vegades, els equips directius per acceptar la seva actuació en temes que afecten al col·lectiu de pares i mares, mentre que accepten la seva col·laboració en l'organització de festes i algunes activitats. Pensen que la reticència pot venir de la por que els fiscalitzin el seu treball i moltes vegades són convidats de pedra en el Consell Escolar.

Fins aquí entenem que els pares i mares a l'AMPA han d'anar fent passos i treballant amb les altres famílies per aproximar-los a l'escola i explicar el que s'espera d'ells. Però també resulta molt evident que els docents han d'acceptar la part de responsabilitat que els correspon i tenir en compte que no totes les famílies entenen el que se'ls demana i tampoc no totes tenen les mateixes expectatives, ni poden desenvolupar el rol esperat. Part de responsabilitat la tenen les escoles i les facultats que han format els docents i que no han donat, generalment, la importància que es mereix a la qüestió de la relació família i escola amb formació sobre competències relacionals i de comunicació. Normalment, als mestres se'ls forma per transmetre coneixements, conèixer les necessitats de l'infant en cada etapa; però s'obvia que aquell infant pertany a una família determinada i que és necessari establir una relació satisfactòria amb ella per construir un bon «capital social», com explicita Bolívar:

Así, trabajar de modo conjunto, dentro de la escuela y con las familias y otros actores de la comunidad, facilita que la escuela pueda mejorar la educación de los alumnos, al tiempo que se promocióne un reconocimiento mutuo entre familias y profesorado. Como dicen los teóricos del capital social, si no hay redes de participación, las posibilidades de la acción colectiva son escasas. La teoría del capital social proporciona, de este modo, un marco para que las diversas instituciones en una comunidad puedan colaborar unas con otras para el desarrollo de los alumnos (p. 22, 2006).

Les AMPA poden facilitar la tasca d'apropar les famílies a l'escola, però es necessita conèixer la perspectiva de l'altre per elaborar projectes en comú.

2. Les associacions de mares i pares d'alumnes avui

Les estructures organitzatives de les associacions de mares i pares està molt consolidada avui en dia, tant a nivell estatal com en les diferents comunitats autònomes. S'han convertit en organitzacions de prestigi dins el món educatiu i també en l'estructura actual del moviment associatiu. A nivell de centre, les AMPA gestionen molts serveis imprescindibles per a la comunitat educativa: servei de menjador, activitats extraescolars i d'altres. Per això formen part de l'estructura organitzativa dels centres públics d'educació. Malgrat la importància de la tasca organitzativa al centre, la resposta i la participació dels pares i mares no s'incrementa notablement en moments de crisi, que sembla que seria decisiva.

La realitat de les associacions de mares i pares d'alumnes que es va recollir en l'estudi encarregat a Jordi Garreta —*La participación de las familias en la escuela: las asociaciones de madres y padres de alumnos en España*. CEAPA. Universitat de Lleida, 2008— mostra com a objectiu de les AMPA planificar les activitats que permetin consolidar el moviment de pares i mares per aconseguir una millor qualitat de l'ensenyament a partir de la implicació en el projecte educatiu dels centres i de gestionar conjuntament amb ells algunes activitats. Malgrat aquest objectiu, es veu difícil moltes vegades.

Els pares i mares manifesten l'actitud de determinats organismes estatals i professionals que, en sentir-se amenaçats en els seus interessos, han posat en dubte la legitimitat i la representació del moviment, pretenent no comptar amb els pares i mares en decisions importants que afecten l'educació. El pretext és la falta de participació i la poca legitimitat dels seus representants.

Siempre se ha dicho que había poca participación. Las mentiras reiteradas se convierten en verdades. Y de tanto decir que los padres no participan ni se preocupan por la educación de sus hijos, nosotros mismos nos lo hemos llegado a creer (Garreta, p. 56, 2008).

El moviment de pares i mares té una característica particular: la constant renovació dels socis. Els pares i mares abandonen el moviment quan els seus fills i filles acaben l'ensenyament no universitari. Aquest fet pot constituir un punt fort o feble, depèn de com s'organitzi la renovació de l'AMPA; pot representar una contínua font de noves idees i punts de vista més d'acord amb la realitat del moment i, per una altra banda, també pot significar un trencament d'informació per als nous membres. Per aquest motiu, des de l'AMPA i les federacions s'insisteix a buscar solucions, com anar renovant la junta de l'AMPA amb nous socis, dels primers cursos, cada dos anys; formar els nous membres per part dels que ja deixen l'AMPA; treballar en equip; o evitar l'excessiu personalisme que a vegades hi ha. Tot això ajuda a donar continuïtat als projectes.

No hi ha coordinació entre les AMPA o n'hi ha molt poca. Per això, en les grans ciutats com Barcelona, des de fa uns anys s'han format coordinadores d'AMPA en alguns districtes. A nivell social tenen poc prestigi i reben incomprensió i desconfiança per part d'altres pares i mares i professionals, que les qüestionen. En canvi, les federacions i les confederacions tenen un reconeixement social molt més alt.

Las federaciones y la confederación de asociaciones de padres tienen un gran prestigio y un reconocimiento altísimo. Pero la base no (Garreta, p. 58, 2008).

La distància que hi ha entre la federació i les bases és tan gran a vegades que ha constituït un tema constant de reflexió i de projectes d'actuació en la FAPAC, amb estratègies noves per arribar al territori (Pla Estratègic aprovat en assemblea). Calen estructures en xarxa, més àgils per assessorar les AMPA en els seus problemes del dia a dia i tenir perspectives i objectius més amplis.

Per als representants de les federacions, que van participar en l'estudi, els principals objectius que s'han de desenvolupar els propers anys són els següents:

- Establir objectius comuns, entre els quals es consideren el de gratuïtat i qualitat de l'educació, que daten de l'origen dels moviments de pares i mares, i que cal replantejar i concretar de manera diferent a través del temps.
- Potenciar la participació. És el gran repte, augmentar la participació directa i real dels pares, mares i tutors. Són ells els que han de definir quina educació volen per als seus fills i filles i decidir en què volen participar i com ho han de fer. S'ha de treballar en nous canals directes, transparents i senzills de participació, perquè els objectius i la reivindicació dels pares i mares no siguin bloquejats pels interessos corporatius dels professionals de l'educació.

Si encima encontramos un ambiente poco propicio por lo menos a que si yo participo me siento protagonista y satisfecho o satisfecha de que de algo ha servido, esto ayuda a participar(...) creo que hay muchas barreras (...) Tú vas con toda la ilusión a hacer una propuesta y el profesorado dice que no simplemente por corporativismo. Y las APAS quedan coartadas (Garreta, p. 59, 2008).

- Participar en la política educativa, tenint en compte els nostres interessos en el tema. Tant les activitats extraescolars com la gestió del menjador s'emporta gran part de les energies de les AMPA, que es converteixen, algunes, en empreses gestores de serveis, càtering, monitors i altres, fent la feina d'intermediaris entre els pares i mares i l'administració. Això porta un malestar creixent dins les associacions, ja que la dedicació a aquestes ocupacions els allunya de la dinamització del moviment de pares i mares o de l'articulació d'una xarxa participativa i integradora per vetllar pels seus interessos dins la comunitat educativa. Molts reivindiquen passar aquests serveis a

l'administració, ja que al cap i a la fi són educatius, i centrar-se en objectius més importants com el de fer política educativa, des de la perspectiva dels interessos dels pares i mares dels alumnes, amb posicions i reivindicacions d'aquest sector en igualtat de condicions que els altres estaments que participen de les decisions.

- Afavorir la incorporació de les famílies d'origen immigrant en les associacions. A nivell ideològic, les AMPA i les federacions veuen la necessitat de la convivència dels seus fills i filles amb altres nens i nenes d'orígens ètnics i culturals diversos. A nivell real es veuen necessaris una sèrie de recursos que hauria de proporcionar l'administració per encaixar la immigració en la comunitat educativa.

Pero luego en la realidad cotidiana del centro hay dificultades porque a lo mejor no encajamos, no todos lo vemos de la misma manera y necesitaríamos una serie de recursos que tendría que poner la administración (Garreta, p. 70, 2008).

A tall de conclusió d'aquest punt, diria que un factor determinant per a la participació i el moviment de mares i pares és la relació entre l'AMPA, el claustre i l'equip directiu del centre. Quan tots aquests elements estan en sintonia i es donen suport els uns als altres, creen una dinàmica favorable a la participació dels pares i mares, ja que se senten motivats i valorats en un clima de confiança. En moments difícils de la comunitat educativa, que sempre arriben, el fet d'haver-hi una bona col·laboració ajuda a superar les crisis, establir objectius comuns i aconseguir èxits que no haurien estat possibles sense aquesta estreta col·laboració.

3. Qui participa a les AMPA?

En el dia a dia de les AMPA, la participació és majoritàriament femenina. Però, en canvi, a les juntes de les federacions, als càrrecs de responsabilitat, predominen els homes. Aquesta diferència es pot interpretar de moltes maneres. Segons Jordi Garreta, en l'estudi esmentat:

Aquesta divisió de gènere ve de la desconnexió que existeix entre les AMPA i les federacions. Per altra banda si els homes tendeixen a concentrar-se en els llocs on es creu que es possible prendre decisions importants, la seva escassa presència a les AMPA, sembla confirmar el poc poder de decisió real que hi ha de les associacions, actualment, en les comunitats educatives (Garreta, p. 82, 2008).

Una altra dada important és saber que es participa més quan els fills i filles són més petits; a mesura que van creixent, els pares i mares es van distanciant fins a arribar a l'institut, on la llegenda urbana que als pares i mares no ens volen ni veure ha reeixit fins a desaparèixer totalment en alguns centres. De totes maneres, quan s'ha anat participant i s'ha establert una bona comunicació entre escola i família hi ha hagut un hàbit i una estructura participativa que es tendeix a conservar, encara que amb menys intensitat.

Y luego, como todo hay que forjarlo, cuanto antes mejor, la participación hay que forjarla en primaria, que es donde tienes acceso al grupo. Que en secundaria, no hay canales de comunicación con las familias, tenemos que crearlos, pero como no los tenemos estructurados, entonces hay que forjar ese movimiento asociativo en primaria, en secundaria, no hay canales de comunicación con las familias. El que participa en primaria en secundaria suela participar (Garreta, p. 83, 2008).

La dinàmica de participació, en escoles on s'han incorporat un gran nombre d'alumnes immigrants, tendeix a invertir-se; la participació dels pares i mares i el nombre de socis a l'AMPA és més elevat als cursos superiors de primària, ja que encara no predominen els alumnes d'origen immigrant. La implicació d'aquests pares i mares és més difícil per la cultura que aporten dels països d'origen i constitueix un repte per al moviment de pares i mares.

En algunes escoles participa un nombre reduït de pares i mares a l'AMPA. S'organitzen activitats només per als socis de l'AMPA, que representa una minoria dins el conjunt de les famílies de l'escola. Gestionen de manera molt personal i aïllada respecte a la comunitat educativa, i les activitats que organitzen tenen poca repercussió en la dinamització de la resta de pares i mares de l'escola, fet que crea un clima d'exclusió i de desconfiança mútua.

La participació de les famílies a les AMPA depèn tant de les dinàmiques del centre com de l'entorn on es troba el centre. Ja hem dit que la col·laboració entre els diferents sectors que configuren la comunitat educativa produeix sinergies molt favorables a la participació en tots els àmbits. El paper de les AMPA acostuma a ser més actiu quan les escoles estan situades en un entorn en el qual hi ha un teixit social diversificat, on una part dels pares disposen de temps, capacitat i voluntat per participar amb l'escola i amb l'AMPA en l'organització d'activitats. Però hi ha escoles d'entorns menys favorables que aconsegueixen la implicació dels pares i mares i la seva col·laboració. Això passa quan hi ha una participació activa del professorat, amb un equip directiu que lidera un projecte educatiu amb la voluntat de compartir-lo amb la comunitat educativa.

Quiero decir, los padres si los profesores convocan cualquier cosa siempre hay muchísima más participación que si se convoca desde fuera del centro. (...) Bueno, no, entonces la convocatoria fue del la APA, claro que en vonveniencia con el equipo directivo (Garreta, p. 84, 2008).

En altres escoles, hi participa només una part molt reduïda de pares i mares. S'organitzen activitats només per als socis de l'AMPA, que representen una minoria de pares i mares del centre. Això representa una gestió molt personal i aïllada dels altres pares i pot ser per falta de voluntaris que s'ofereixin com a voluntaris de recanvi o per falta de recursos i una visió reduïda del que han de ser les AMPA. Aquest model porta a la desconfiança mútua pel clima d'exclusió generat.

Els plans educatius d'entorn i altres actuacions en el mateix sentit poden constituir una bona alternativa per organitzar activitats extraescolars en aquelles escoles on les AMPA no funcionen bé ni poden donar una resposta adequada a les necessitats existents.

Una de les qüestions pendents és la incorporació dels immigrants, sobretot en els centres on n'hi ha una gran concentració. Possiblement la manca de participació a l'escola i a l'AMPA estigui lligada a les situacions precàries en què viuen i treballen, que no els deixa temps per implicar-s'hi. També pot ser que aquests pares i mares no disposin de les competències socials que considerem bàsiques en la nostra societat; per tant, és normal que no reaccionin als estímuls establerts per a la participació, o els canals «tradicionals» que, per una altra banda, tampoc no són respostos per molts pares i mares autòctons.

4. El valor de l'educació a les famílies

El valor de l'educació ha canviat en la societat actual. Abans, els estudis garantien l'accés a una bona situació professional i social i pel que sembla ara ha deixat de ser així. Els pares se n'adonen que la preocupació per la trajectòria educativa dels seus fills i filles no garanteix l'èxit ni una vida millor per a ells. Les possibilitats de l'ascens social ha disminuït en amplis sectors socials i l'accés a l'educació postobligatòria ha disminuït en sectors més humils. Si afegim que el nivell d'estudis ja no és un element per assegurar un futur millor, és possible que els pares i mares no disposin d'elements per invertir temps i energies a la participació a l'escola, ja que aquesta ha perdut valor en les seves estratègies de reproducció social. Aquesta pot ser una causa de la disminució de la participació en les AMPA; però, en canvi, els estudis internacionals ens diuen que la implicació de les famílies en el seguiment de l'aprenentatge dels seus fills i filles millora els resultats escolars. Per tant, es veu necessària la implicació de pares i mares en l'educació dels fills i filles a través de les AMPA i el consell escolar de centre, com ja assenyala la Llei 12/2009, de 10 de juliol, d'educació (LEC).

Una de les qüestions que interessa a Jordi Garreta en l'estudi és detectar els principals obstacles en la comunicació entre l'escola i les famílies; això ens podria donar una explicació sobre la baixa participació actual a l'escola. Les respostes dels entrevistats indicaven la falta d'interès dels pares i mares i el desconeixement del sistema educatiu com els dos grans obstacles per a la comunicació entre escola i famílies. Tampoc els professors no comprenen el que volen les famílies i el professorat mostra poc interès. De fet, entre una tercera part i una quarta part estaria d'acord en la idea que hi ha resistència a la participació de pares i mares, entre professorat i direccions de centre.

Quan van preguntar quines actuacions podríem fer per millorar la relació entre la família i l'escola, ens trobem amb un significatiu 32,7% que no sap o no respon. A part, un 35,5% aposta per la sensibilització sobre la participació dels pares i mares, seguit de fer més activitats que afavoreixin la relació entre pares i professors (30%), i en tercer lloc, millorar la informació sobre el funcionament del centre (16,2%).

Tenim la percepció que vivim un moment de baixa participació social en tots els àmbits, i l'escola no n'és una excepció. L'ordre de prioritats dels pares i mares no preveu dedicar una part del seu temps al treball voluntari en benefici de la comunitat. Els que fan aquest treball se senten sota sospita perquè els altres els fan sentir que es mouen per interessos particulars o partidistes. És més fàcil que captis pares o mares per fer activitats concretes que es dediquen a nivells més elevats, com federacions, que les veuen com més «polítiques».

Un tema clau de la participació al centre educatiu és l'estructuració des de la base, a partir de delegats de cada classe, que participen a les juntes de l'AMPA: que la participació al Consell Escolar i les seves comissions mixtes estiguin connectades amb l'AMPA i formin una sola xarxa d'informació i participació que es mantingui en contacte directe amb tots els pares i mares a través dels delegats de classe. És important, també, la participació en els consells municipals, on també estan representats el sector pares i mares i el Consell Escolar de Catalunya.

El paper fonamental de l'AMPA, en el sistema escolar, ha de ser participar en el projecte educatiu de cada centre. Una estructura organitzativa oberta pot oferir la possibilitat d'expressar les posicions dels pares i mares respecte a les qüestions de l'educació dels seus fills i filles i poder defensar-les. Aquest projecte podria ser engrescador per a la participació responsable dels pares i mares.

Conclusions

La societat està immersa en continus canvis i ens trobem davant de múltiples estructures familiars que també han diversificat el seu rol, a més de sumar l'arribada de famílies immigrants que no responen a una sola cultura i que tenen diferents maneres d'entendre l'educació dels seus fills i filles, les relacions amb els mestres i també amb el centre educatiu. Quan parlem de la diversitat de l'alumnat, hem de tenir en compte la diversitat de les famílies a les quals pertany cada infant i cada jove.

Però l'escola també és diversa, no respon a un únic model, ja que els seus professionals també ho són. Les organitzacions dels centres són diferents i originen dinàmiques internes i relacions interpersonals i, amb el context, diferents. Si volem millorar les relacions família-escola, hem de partir d'una diagnosi del centre en concret, amb tots els components de la comunitat educativa, pares i mares, infants i joves, professorat, i veure quins factors estan definint la situació.

En l'estudi que va portar a terme Jordi Garreta, de la Universitat de Lleida, amb la col·laboració de la CEAPA i especialment de la FAPAC, es va partir de la idea que l'experiència prèvia i actual de les famílies, ja sigui escolar, laboral, pròpia o adquirida, és important, ja que defineix actituds i expectatives respecte a l'escolarització dels seus fills i filles. Un factor molt important també és la comunicació entre escola i família, que pot crear espirals positives o negatives que influeixen a l'hora de tractar aquesta relació.

Els pares i les mares de les associacions que van ser entrevistats creuen que la col·laboració entre la comunitat educativa produeix sinergies positives que poden

engrescar les famílies, o negatives, que les desincentiven. L'acollida al centre, la primera reunió, el clima, són prou significatius com per definir les relacions que pares i mares establirem amb els docents i amb les altres famílies. També depèn de la importància que li atorguem a la institució escolar i a l'AMPA per forjar xarxes de participació activa i compromeses. La participació a l'escola i a l'institut és una bona escola de ciutadania.

Mentre unes famílies van a centres on la participació d'aquestes és valorada i tinguda en compte, altres no són rebudes de la mateixa manera. Tot això ens porta al que Jordi Garreta anomena *espirals positives o negatives*, que ens aportarien la perspectiva que la participació de les famílies a l'escola no està solament condicionada pels seus nivells culturals i econòmics; sinó per les expectatives que tenen en l'educació, com se'ls acull al centre, el marc general on poden exercir la seva participació i la valoració per part dels docents i altres variables.

Hem vist com la legislació vigent ha establert el marc general per a la participació de pares i mares en l'educació dels seus fills i filles, a través dels consells escolars, els consells escolars municipals, comissió de matriculació, les AMPA i les seves federacions. Encara hi ha una relació de desequilibri de poder en la negociació i és limitat el reconeixement del paper que han de jugar en l'educació, avui en dia.

A tall de conclusió, podríem dir que hi ha una certa disposició del professorat a reclamar la participació dels pares i mares; però no resulta fàcil assolir els reptes de futur que les AMPA s'han proposat: potenciació de la participació i implicació dels pares i mares en el moviment associatiu, sobretot la incorporació de les famílies immigrants, i també la influència en les polítiques educatives.

Dels resultats obtinguts en l'estudi esmentat, la implicació o participació desitjada pels docents seria de «baixa intensitat», el que suposa una major implicació de les famílies en el seguiment de l'aprenentatge escolar dels seus fills i filles, i l'altre que no arribaria a ser de «nivell superior», ja que se situa en la participació en la gestió del centre a través de l'associació de mares i pares d'alumnes. Això moltes vegades significa col·laborar en l'organització de festes o activitats per als infants o fins i tot per a les famílies i gestionar serveis; però hi ha unes certes barreres a l'hora de participar activament en el control i la gestió del centre a través del consell escolar. Per al moviment de pares i mares, la potenciació d'una escola pública, laica, gratuïta i de qualitat és tan necessària com al començament de les primeres AMPA.

Incorporar a tots els pares i mares al moviment, amb independència del seu origen i condició, amb l'objectiu comú d'obtenir la millor educació per als seus fills i filles, continua sent el repte que cal assolir, i més quan la participació en dificulta el desenvolupament i és, sobretot, en moments de crisi quan s'activa. Encara que sigui una prioritat, la incorporació de les famílies i especialment les d'origen immigrant sembla ser una tasca difícil. La baixa participació del conjunt de pares i mares, menor entre les famílies immigrants, és un dels esculls principals que cal superar, a més de les distàncies i resistències que són nombroses.

La baixa participació de les famílies i la manca de representativitat continuen sent arguments per desanimar els pares i mares i desprestigiar el moviment. Els comentaris que els que participen a l'AMPA defensen interessos particulars o partidaris no ajuda a superar la desconfiança que encara es detecta en alguns centres. Les AMPA, socialment, no estan prou reconegudes i es mouen entre la incomprensió i la desconfiança de molts pares i mares que, això no obstant, són incapaços de implicar-s'hi, i de professionals que posen en judici la tasca que fan. Aquest és un dels aspectes que s'ha de treballar: *recuperar el prestigi de les AMPA i la relació i col·laboració entre tots els sectors de la comunitat educativa.*

Les prioritats de les AMPA, explicitades en el treball de Jordi Garreta, són: potenciar la participació de totes les famílies; promoure espirals positives; millorar la informació i, particularment, la comunicació; sensibilitzar respecte a la necessitat de la participació; i formar els pares i mares i el professorat de com fer-ho.

Aquestes són les prioritats per aconseguir una cosa que sembla en principi acceptada per tots els sectors de la comunitat educativa: la reducció de les distàncies entre dues institucions que, en lloc de treballar cooperativament en un projecte comú, sovint vigilen els seus respectius espais.

La dissociació entre el moviment de pares i mares i les estructures que els representen és considerable. A vegades sembla insalvable la distància, que només es pot salvar establint ponts; renovar les dinàmiques de les federacions, amb estructures dels anys setanta en què començar a caminar, i crear un pla estratègic per modernitzar els seus organigrames —tant l'associatiu com el tècnic—, per donar resposta a les necessitats creixents de les AMPA, que superen el de facilitadores de serveis per assolir un nivell social de corretja de transmissió entre l'escola i l'entorn, amb un objectiu clar: l'educació.

Hi ha federacions que organitzen i ofereixen informació, assessorament i formació a les AMPA federades. Això incrementa la força i la capacitat de participació i representativitat del moviment al territori. Altres, les que encara no tenen aquest nivell organitzatiu, són més febles i menys representatives.

La contínua renovació és un avantatge del moviment i, a la vegada, també una de les seves debilitats. Constantment entren famílies noves, a la vegada que en surten altres; noves idees i percepcions s'han de combinar amb l'experiència acumulada en una realitat canviant.

La contínua renovació té el perill que l'experiència acumulada no es transmeti i la renovació no sigui positiva. Cal trobar els mecanismes adequats per a la transmissió de coneixements. A vegades la transferència de la informació es fa correctament; d'altres, es fa d'una manera excessivament personalitzada. És possible que la gestió d'algunes juntes també ho sigui; en algunes renovacions parcials o completes representen una gran pèrdua d'informació.

És una prioritat articular procediments realistes per millorar el procés de renovació de les juntes de les AMPA, amb elements com el de divulgar un protocol senzill i clar d'actuació. Cal apostar per l'assessorament entre AMPA i més coordinació, de manera que es pugui cooperar per millorar el que s'està

fent, el com i el perquè i vèncer resistències, com l'AMPA que dificulta que s'impliquin nous membres.

Quan s'han establert uns bons canals de comunicació entre els pares i mares, un cert hàbit i una estructura participativa, la tendència és conservar-se, i és més fàcil que es participi també a secundària, on sempre disminueix la participació. L'estructura dels centres i la disposició dels equips directius poden condicionar la participació dels pares i mares a l'escola, a més de l'entorn on està situat el centre.

A més d'un dret reconegut per llei, la participació és un acte voluntari però no una qüestió de voluntarisme, sinó d'interessos educatius i de la voluntat de poder decidir en les qüestions que afecten aquests interessos. Per exercir-la es necessita una estructura escolar oberta que connecti a totes les famílies, des de l'aula fins al nivell més alt de representació amb un mateix objectiu comú. Constitueix una necessitat per poder exercir la coresponsabilitat en educació amb el mateix objectiu, pares, mares i mestres: el de l'educació global de la persona.

Les AMPA són una escola de ciutadania i de formació constant que, amb l'exercici de la participació, estan donant uns models de generositat i de solidaritat als tots els fills i filles. La necessària implicació dels pares i mares en l'educació dels nostres fills i filles no pot quedar a nivell individual, sinó que ha de tenir un compromís comunitari.

Bibliografia

- BOLIVAR, A. (2006). «Familia y escuela: dos mundos llamados a trabajar en común». *Revista de Educación*, 339, 119-146.
- EPSTEIN, J. (2001). *School, family, and community partnerships. Preparing educators and improving schools*. Boulder, CO: Westview Press.
- GARRETA, J. (2008). *La participación de las familias en la escuela: las asociaciones de madres, padres de alumnos en España*. CEAPA-Universitat de Lleida.
- (2003). *La integración sociocultural de las minorías étnicas (gitanos e inmigrantes)*. Barcelona: Antrhops.
- JAEGUI, J.M.; OSIEK, F. i FAVRE, B. (2003). *Familles, école et quartier. De la solitude au sens: échec ou réussite scolaire d'enfants de milieu populaire*. Gèneve: Service de la Recherche en Education.
- MAYORDOMO, A. (1999). *Estudios sobre participación social en la enseñanza*. Castelló: Diputació de Castelló.
- SAN FABIÁN, M. (1994). «La participación». *Cuadernos de Pedagogía*, 222, 18-21.

Ressenyes del marc legal

- Ley 14/1970, de 4 de agosto, General de Educación y Financiación de la Reforma Educativa (LGE).
- Ley Orgánica 8/1985, de 3 de julio, reguladora del Derecho a la Educación (LODE).
- Real Decreto 1533/1986, de 11 de julio, por el que se regulan las Asociaciones de Padres de Alumnos.
- Ley Orgánica 1/1990, de 3 de octubre, de Ordenación General del Sistema Educativo (LOGSE).
- Ley Orgánica 9/1995, de 20 de noviembre, de la Participación, la Evaluación y el Gobierno de los Centros Docentes (LOPEG).